УДК 336.77
Вахович І.М., д.е.н., професор
Франчук Ю.О.
Луцький національний технічний університет

АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу банківського забезпечення розвитку малого підприємництва у регіонах України, виявленню основних тенденція та проблем, а також можливих шляхів їх вирішення.
Ключові слова: мале підприємництво, малий бізнес, МСП, банківське забезпечення, банківське кредитування, мікрокредити.

Вахович И.М., Франчук Ю.О.

АНАЛИЗ БАНКОВСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В РЕГИОНАХ УКРАИНЫ

Статья посвящена анализу банковского обеспечения развития малого предпринимательства в регионах Украины, выявлению основных тенденций и проблем, а также возможных путей их решения.
Ключевые слова: малое предпринимательство, малый бизнес, МСП, банковское обеспечение, банковское кредитование, микрокредиты.

Vakhovych I., Franchuk Ju.

THE ANALYSIS OF BANKING SUPPORT OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN THE REGIONS OF UKRAINE

The article analyzes bank providing of the small business development in the regions of Ukraine, reveals key trends and problems as well as possible ways to overcome them.
Keywords: small entrepreneurship, small business, SME, banking support, bank loans, microcredit.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Банківське забезпечення малого підприємництва (МП) є одним із визначальних факторів його стійкого розвитку. Проте, ситуація в Україні характеризується двома несприятливими тенденціями. По-перше, банки надають перевагу великим корпоративним клієнтам, і, по-друге, самі суб'єкти малого підприємництва або не довіряють банкам, або не впевнені у власній спроможності виконувати зобов'язання за кредитами. Не зважаючи на таку суперечливість, в умовах обмеженості числа великих корпоративних клієнтів та конкуренції за них, потенційно місткий сегмент малого і середнього підприємництва (МСП), при правильному збалансуванні вигод і ризиків, повинен стати привабливим для банківського сектору, в результаті чого суб'єкти господарювання отримають доступ до недорогого і безпечного кредитування поточної діяльності та капітальних вкладень.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Розгляду питань, пов'язаних з різними аспектами банківського кредитування малого підприємництва, присвячували свої праці багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, Герасимович А., Ольвінська Ю., Смовженко Т. Кузнєцова Л.В. вивчала вплив банківської системи на розвиток МСП, Харченко А.М. – сучасний стан і перспективи розвитку роздрібного кредитування. У працях Ткач Є.В. та Ткач С.В. значна увага приділена вдосконаленню банківських послуг для інноваційного малого бізнесу.

Примостка Л., Рудь О. та Фастовець М. значну уваги приділяли оптимізації ризиковості при кредитуванні малого бізнесу, Антонюк О.І. присвячувала свої роботи розробці моделей прогнозування потреби в мікрокредитах і оптимізації портфеля банківського мікрокредитування.

Не зважаючи на значну увагу, приділену вивченню банківського забезпечення розвитку МП, багато питань залишаються невирішеними, а нестача фінансових ресурсів все ще є однією з основних проблем функціонування вітчизняних суб'єктів малого підприємництва. Саме тому, роботи, присвячені вивченню та аналізу цього питання, в т.ч. на регіональному рівні, є актуальними, особливо, зважаючи на мінливість політичного та економічного середовища в країні та значні регіональні диспропорції.

Цілі статті. Здійснити аналіз банківського забезпечення розвитку МП, виявити основні тенденції та проблеми, а також можливі шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Банківське забезпечення розвитку малого підприємництва доцільно розглядати в двох аспектах:

1) інституційно-інфраструктурному, адже, станом на 01.01.2014 р., банки України обслуговували 2,2 мільйони поточних та депозитних рахунків суб'єктів господарювання, з яких 1,0 млн. рахунків належить фізичним особам підприємцям [5]. Це свідчить про те, що суб'єкти малого підприємництва є чисельною складовою клієнтської бази банківського сектору, а отже, розвинена мережа банківської інфраструктури є чинником, що полегшує їх щоденне функціонування;

2) інституційно-інвестиційному, адже банківське кредитування є одним з найважливіших джерел фінансування розвитку малого підприємництва. У кінці 2013 р. 41,0 % власників малих підприємств-респондентів опитування проведеного НБУ, відповіли, що брак обігових коштів є одним із факторів, що обмежують їх спроможність збільшувати виробництво (у 2014 р. цей показник становив 34,4 %, адже на перше місце вийшли політична ситуація в країні та коливання курсу гривні) [6].

Дві вищеназвані групи факторів стали основою для розрахунку інтегрального індексу банківського забезпечення розвитку МП у регіонах України. В контексті інституційно-інфраструктурного забезпечення, до уваги було взято кількість відділень банків, банкоматів та терміналів у розрахунку на 10 тис. осіб населення, а у контексті інституційно-інвестиційного – вартість кредитів, наданих депозитними корпораціями фізичним особам-підприємцям у розрахунку на 10 тис. ФОП. Результати проведеного аналізу (на основі розрахунку середньої геометричної модифікованої) подано на рис. 1.

Станом на 01.01.2014 р. у Державному реєстрі банків було зареєстровано 182 банки (в 2009 р. – 197), 49 з них – з іноземним капіталом. У регіональному розрізі, найбільше банків зареєстровано в Києві та Київській області – 117 (64,3 % від загальної кількості). Серед інших регіонів лідерами були Дніпропетровська (14 банків), Донецька (10) та Харківська (7 банків) області [5]. Тобто, у більшості випадків, надання банківських послуг здійснюється через регіональні мережі підрозділів вищеназваних банків. Такий стан справ свідчить про відтік фінансових ресурсів з одних регіонів і їх значну концентрацію в інших.

Щодо забезпеченості об'єктами банківської інфраструктури, то лідерами за кількістю відділень банків були м. Київ (6,78 відділень на 10 тис. осіб населення), АРК (5,25), Одеська (5,56), Черкаська (5,41) області, а аутсайдерами - Івано-Франківська (3,25), Рівненська і Хмельницька (3,20), Житомирська (2,77) і Тернопільська (2,63) області. Аналогічні тенденції зберігаються і за кількістю банкоматів та платіжних терміналів.

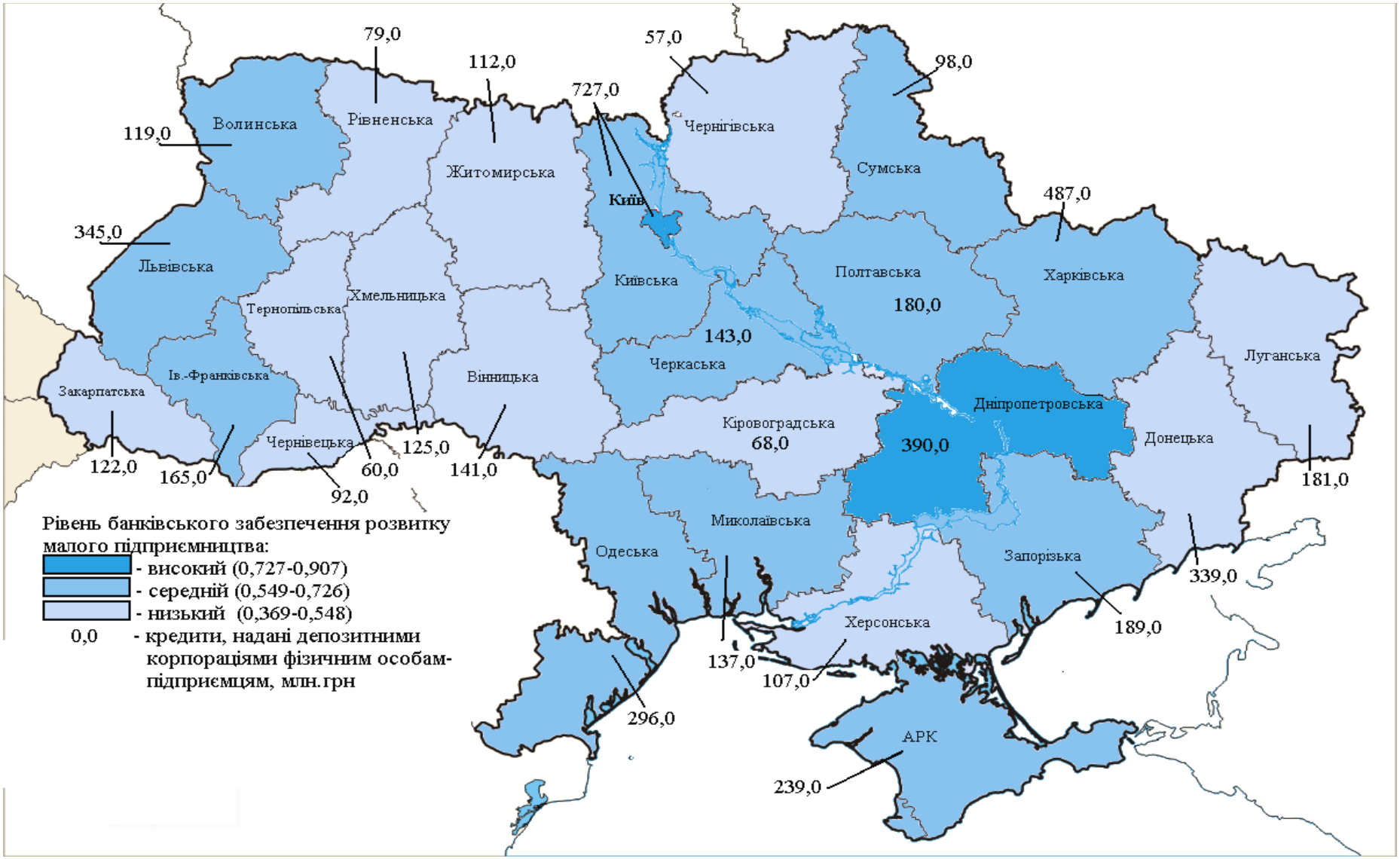

Рис. 1. Рівень банківського забезпечення розвитку малого підприємництва у регіонах України (дані 2013 р.)
*розраховано за даними НБУ [11]

Варто зазначити, що в останні роки зберігається орієнтація на зменшення кількості елементів банківської інфраструктури (більшою мірою у регіонах, де їх чисельність є вище середньої по країні), що спричинене розвитком електронного банкінгу та оптимізацією банками власної мережі. У 2014 році ця тенденція поглибилась воєнно-політичною ситуацією в країні. Таким чином, кількість банків в Україні з початку 2014 року скоротилась на 26, а кількість відділень найбільших банків – на 30,0 % [3]. Станом на 01.01.2015 р. лідерами за кількістю банківських відділень є Ощадбанк (4548 відділень), ПриватБанк (2913) та Райффайзен банк Аваль (700) (рис.2).

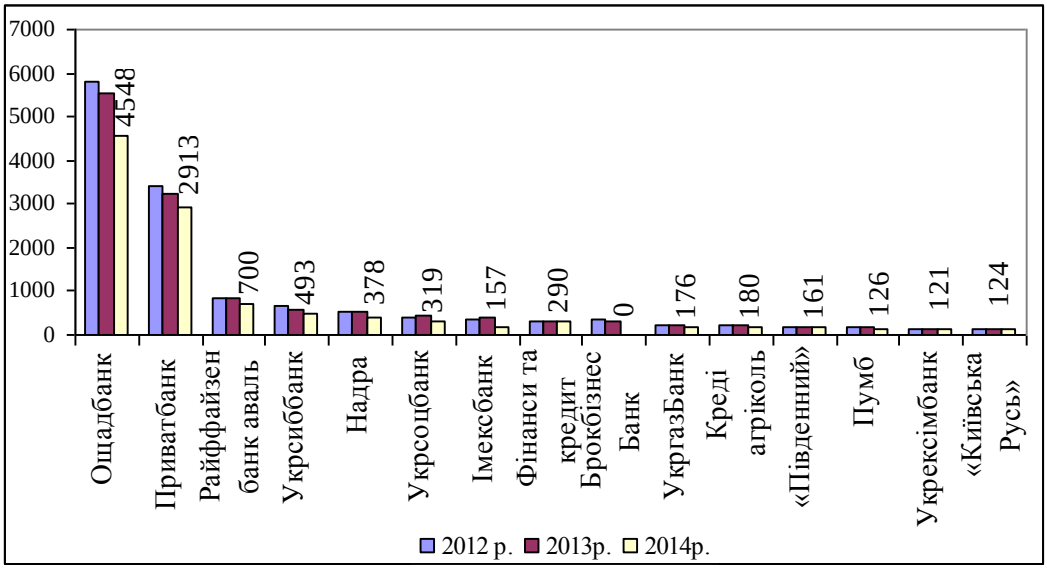

Рис. 2. Кількість відділень найбільших банків у 2012-2014 рр. (дані у цифровому вираженні подані станом на 01.01.2015р.) [13]

Найбільше скорочення банківських відділень спостерігалось в Криму, Дніпропетровській, Харківській областях. Проте, в цілому, за даними Незалежної асоціації банків України, покриття у 36 відділень на 100 тис. осіб населення (станом на 01.01.2015 р.) є достатнім і відповідає покриттю в європейських країнах [12].

Щодо банківського кредитування, у рейтингу «Doing Business 2014» [7] Україна посідає 17 місце у категорії «доступність кредитів» (разом з Великобританією, Польщею, Сінгапуром). Проте, рейтинг бере до уваги лише експертну оцінку законодавчого поля, а вартість і доступність кредитування не враховуються [4]. Фактично, з 180 банків, що функціонують в Україні, лише 40 працюють в сфері кредитування малого і середнього підприємництва [2]. При чому, залежно від ситуації в країні, число активних банків може значно варіювати. Питома вага кредитів, наданих українськими банками МСП, у загальному обсязі банківського кредитного портфеля коливається в межах 9,0-15,0 % (рис.3).

В період до 2008 року спостерігалась стабільна тенденція до зростання питомої ваги кредитів, наданих банками сектору МСП. Окремі банки заявляли про 8-микратне збільшення кредитного портфеля МСП у період 2005-2008 рр. Проте з розгортанням кризи 2008-2009 рр. ситуація кардинально змінилась. За даними опитування CASE Україна, серед 17-ти відповідей банків, 11 підтверджують значне скорочення кредитування МСП після 2008-2009 років, окрім того, 10 банків з 13-ти надали інформацію про те, що скорочення портфеля кредитів МСП у 2009-2012 роках склало більше 30,0 % [14].

Відсоткова ставка за кредитами суб'єктам малого підприємництва, залежно від виду кредиту, коливається в гривні - в межах 17,0-30,0 % (в середньому 24,0-25,0 %), в доларах США та євро – в межах 11,0-15,0 % річних.

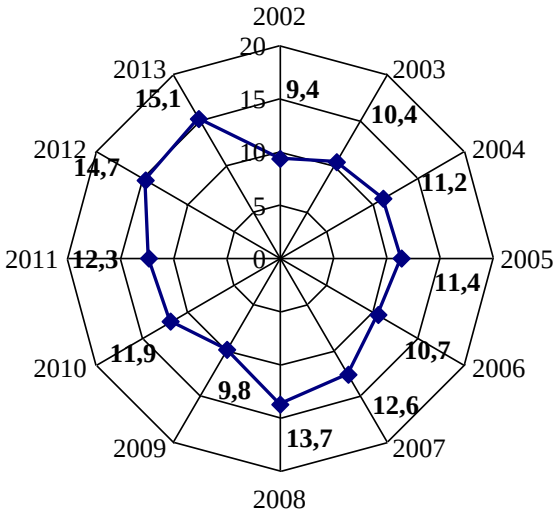

Рис. 3. Питома вага кредитів, наданих українськими банками МСП у загальному обсязі кредитного портфеля банків у 2005-2013 рр. [3]

Починаючи з 2010 до початку 2014 року, існувала помірна тенденція до здешевлення вартості кредитів. При поступовому відновленні кредитування, більшість банків орієнтувались, перш за все, на великих корпоративних клієнтів, а умови кредитування МСП стали значно жорсткішими.

За видами кредитів, доступнішим є кредитування на придбання комерційних автомобілів - вартість знижувалась в середньому з 23,0 % річних у гривнях у 2011р. до 18,0 % у 2013 р., дорожчими є кредити на нерухомість і обладнання – 22,0-23,0%, найдорожчими – мікрокредити та кредити на поповнення оборотних засобів.

Приблизно по 43,0 % загального обсягу припадає на кредити терміном до 1-го року, та 1-5 років, решта – більше 5 років. Позитивною тенденцією 2011-2013 рр. стало зменшення кількості прострочених та проблемних кредитів, частка яких зросла у 2010 р. до 13,2 % у порівнянні з 2,7 % у 2008. За даними Fitch, за 2010 р. частка кредитів МСП з простроченням більш ніж на 90 днів у портфелі 12 вітчизняних фінустанов, що рейтингуються агентством (43,0 % активів банківської системи), становила 21,0 %, тоді як в корпоративному секторі відповідний показник був 15,5% [10]. Окрім того, існувала позитивна тенденція щодо чисельності активних кредиторів (рис.4).

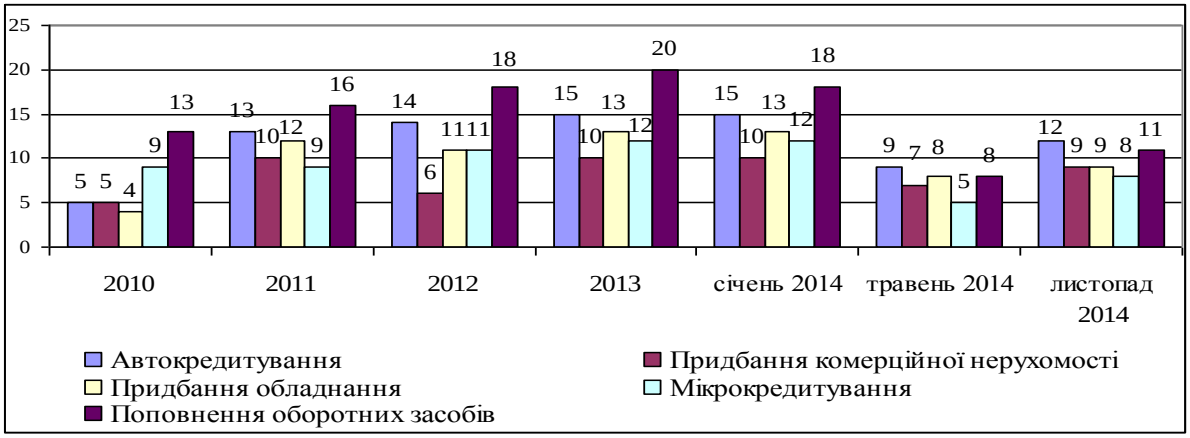

Рис.4. Чисельність активних банків з числа 25 банків-лідерів на ринку кредитування МСП (побудовано за даними [1])

Проте, внаслідок подій, що відбувались в Україні, на початку 2014 року з 40 банків, що надають послуги сегменту МСП, активними в сфері кредитування залишалось близько 20. При чому, 72,0 % всіх кредитів надавались 10-ма банками [2]. На межі 2014-2015 рр., кредитування основних засобів за трьома напрямками (автокредитування, придбання нерухомості та обладнання) для МСП здійснювали 11 з 25 банків – лідерів у цьому сегменті [9]. В цілому, найактивнішими за всіма напрямками були УкрСиббанк, Credit Agricole, UniCredit Bank; ОТР Банк, Райффайзен Банк Аваль, ПУМБ, «Південний», «Київська Русь», державні банки: Укрексімбанк, Ощадбанк. Щодо відсоткових ставок, зменшення спостерігалось лише за автокредитами (до 15,7 %), в інших сегментах ситуація або не змінювалась, або відбувалось незначне подорожчання: найдорожчими були кредити на поповнення оборотних засобів - 25,5% річних [4]. В загальному, рейтинг 10 провідних банків у сфері кредитування МСП за 2012-2014 рр. (за версією «Комерсант Україна») подано у таблиці 1.

Таблиця 1.

50 провідних банків України в номінації «Кредити МСБ» [15]

2012		2013		2014				
Місце	Банк	Місце	Банк	Місце	Банк	% ставка для позичальника І категорії якості	Заявлена комісія за видачу кредиту	Максим. термін кредиту, місяців
1	Райффайзен Банк Аваль	1	Креді Агріколь	1	Райффайзен Банк Аваль	18,20 %	0,99 %	84
2	Ощадбанк	2	Укрексімбанк	2	Укрексімбанк	20,70 %	1 %	120
3	Укргазбанк	3	Укргазбанк	3	Креді Агріколь Банк	20,40 %	1 % (0,5% для агроклієнтів),	84
4	Ерсте Банк	4	Сбєрбанк Росії (дочірній)	4	ПУМБ	21,00 %	0,5 %	60
5	Укрсоц банк	5	Кредит Дніпро	5	Укргазбанк	18,18 %	1 %	84
6	ПриватБанк	6	ОТП Банк	6	Приватбанк	24,00 %	відсутня	4
7	УкрПрофБанк	7	Брокбізнес банк	7	Всеукраїнський Банк Розвитку	20,80 %	1 %	84
8	ОТП Банк	8	Дельта Банк	8	Укрсоцбанк	24,40 %	1 % (мін. 1тис. грн)	84
9	Правекс-банк	9	Укрсоцбанк	9	Київська Русь	23,00 %	0,5 %	60
10	Кредобанк	10	Віейбі Банк	10	Південний	19,40 %	0,5 %	60

Що стосується структурних характеристик кредитного ринку, то, в середньому, 64,0% кредитів видавалось в національній валюті, 30,8 % - доларах США, 4,5 % - євро та менше 1,0 % в російських рублях та інших валютах. В структурі кредитів, переважає спрямування коштів на поточну діяльність (в межах 80,0%), а кредити на інвестиційну діяльність становлять близько 13,0 %.

В галузевому розрізі, банки надають перевагу видам економічної діяльності, що швидко розвиваються : оптова і роздрібна торгівля, виробництво продуктів харчування, операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг тощо. Основними вимогами банківського сектору до МСП є стабільність, перспективність бізнесу, позитивна репутація, досвід підприємця у конкретній галузі, а також застава та власна частка у спів фінансуванні проекту. Як зазначають фахівці [8], особлива увага приділяється перспективам кредитування локальних марок, які продовжують розвиватись, чітко позиціонують себе на регіональному рівні, у яких є ринок збуту і довіра місцевих споживачів. Отже, основними труднощами доступу суб'єктів малого підприємництва до банківського кредитування є:

- високі податкові ставки, вимоги до розміру застави, частки у співфінансуванні;

- труднощі в оформленні документів, недовіра до суб'єктів МП, дороговизна та складність процедури прийняття банками рішення про кредитування, у т.ч. через необхідність залучення більшої кількості персоналу, труднощі адекватного оцінювання платоспроможності МП, відсутність кредитної історії та непрофесіоналізм менеджерів МП при розробці документації, бізнес-планів, ТЕО;
- складне фінансове становище та непрозорість діяльності суб'єктів МП;
- дефіцит фінансових ресурсів банків через високу частку проблемних кредитів, низькі обсяги фінансування банками стартапів та інвестиційних проектів;
- високі ризики через нестабільність вартості грошей в умовах інфляції і невизначеності динаміки курсу валют, боязнь суб'єктів МП «жити в борг».

Висновки. В результаті проведеного аналізу та розрахунку інтегрального індексу, було виявлено основні тенденції банківського забезпечення розвитку малого підприємництва у регіонах України, а також основні проблеми, що стримують його розвиток. Шляхами вирішення ситуації, що склалась, повинні стати створення спеціалізованих установ кредитування МСП, в тому числі на регіональному рівні; розвиток систем пільгового кредитування та оподаткування банків, що займаються активним кредитування суб'єктів МСП, а також спрощення вимог НБУ та здешевлення кредитів рефінансування; впровадження нових кредитних технологій та нових банківських продуктів для суб'єктів малого підприємництва; розвиток системи державного гарантування повернення коштів, а також відшкодування відсотків за кредитами; активізація залучення в Україну коштів міжнародних організацій. Важливим напрямком стимулювання банківського кредитування є підвищення фінансової грамотності громадян, кваліфікації підприємців у сфері бізнес-планування, забезпечення кредитними ресурсами суб'єктів у віддалених куточках країни. Одним із інструментів також може стати розвиток поручительства як засобу гарантування повернення коштів, особливо для підприємств, що займають вагомі місця у ланцюгах поставок великих компаній.

Список використаних джерел:

1. Аналитические отчеты о рынке кредитования малого и среднего бизнеса [Електронний ресурс] // Простобанк Консалтинг. – Режим доступу: http://www.prostobank.ua/.
2. Аналитический отчет «Состояние рынка банковских услуг клиентам малого и среднего бизнеса» (за 1-й квартал 2014 г.) [Електронний ресурс] // SME banking club. – Режим доступу: www.nabu.com.ua/Analitics/nabu.pdf.
3. Асоціація українських банків [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. - Режим доступу: http://aub.org.ua.
4. Бизнес-кредитование: количество кредиторов растет [Електронний ресурс] / Простобанк Консалтинг. – Режим доступу: http://www.prostobiz.ua/.
5. Бюлетень НБУ 2013, 2014 [Електронний ресурс] / Національний Банк України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
6. Ділові очікування підприємств України 2013-2014 [Електронний ресурс] / Національний Банк України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
7. Doing business [Електронний ресурс] / World Bank. – Режим доступу: http://www.doingbusiness.org/.
8. Кисляк Р. Что ждет рынок кредитования МСБ? [Електронний ресурс] / Р. Кисляк // Prostobankir. Путиводитель для банкиров. – Режим доступу: http://www.prostobankir.com.ua.
9. Кочевых О. Как выглядит дюжина главних активистов бизнес-кредитования : обзор условий займов на основные средства для юрлиц / О.Кочевых // Prostobiz.ua. – Режим доступу: http://www.prostobiz.ua.
10. Кредитування МСП [Електронний ресурс] / Ліга фінансового розвитку. – Режим доступу: http://lfr.org.ua/uk/analytics/279-2011-05-23-08-07-06.html
11. Національний банк України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.
12. Незалежна асоціація банків України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/.
13. Розвиток банківської інфраструктури [Електронний ресурс] / Офіційний сайт АБ «Укргазбанк». – Режим доступу: http://www.ukrgasbank.com/ukr/analytics/numbers/other/by-banks/.
14. Чи кредитуватимуть банки малий та середній бізнес? Огляд банківського кредитування МСБ та державної політики [Електронний ресурс] / CASE Україна. – Режим доступу: http://www.case-ukraine.com.ua.
15. 50 провідних банків України 2012-2014 рр. [Електронний ресурс] / Видавничий дім «Комерсант Україна». – Режим доступу: : http://www.kommersant.ua.